

*Ірина Литвин
(м. Черкаси, Україна)*

ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В РОСІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА «БЕРЕГ ЛЮБОВІ»

Статтю присвячено проблемі трансформацій в російському перекладі українського художнього тексту. Теоретичним підґрунтям роботи є визначення трансформацій та їхня класифікація, запропоновані О. Селівановою. Розглядаються формальні та формально-змістові трансформації на лексичному рівні в авторизованому російському перекладі роману О. Гончара «Берег любові».

Ключові слова: *функціонально-комунікативна еквівалентність, перекладацька трансформація, денотативний аспект, конотативний аспект, номінативний аспект.*

Статья посвящена проблеме трансформаций в русском переводе украинского художественного текста. Теоретическим основанием статьи является определение трансформаций и их классификация, предложенные Е. Селивановой. Рассматриваются формальные и формально-содержательные трансформации на лексическом уровне в авторизованном русском переводе романа О. Гончара «Берег любви».

Ключевые слова: *функционально-коммуникативная эквивалентность, переводческая трансформация, денотативный аспект, коннотативный аспект, номинативный аспект.*

The article is devoted to the problem of transformations in the Russian translation of Ukrainian literary text. The theoretical basis of the text is a defining of the transformations and their classification, proposed by O. Selivanova. The article examines formal and formal-semantic transformations on the lexical level in the authorized Russian translations of the novels by O. Honchar «Cathedral» and «The Love Shore».

Key words: *functional-communicative equivalence, translation transformation, denotative aspect, connotative aspect, nominative aspect.*

Основною рисою та умовою існування художнього перекладу є функціонально-комунікативна еквівалентність, яка в монографії «Текст і переклад» розглядається як найоптимальніша

збалансованість смислової, конотативної, екстралінгвістичної інформації текстів оригіналу та перекладу, що мотивується необхідністю досягнення рівноцінності їхнього впливу на своїх адресатів [11, с. 31]. Визначення функціонально-комунікативної еквівалентності О. Селівановою ґрунтується на наведеному вище, однак не абсолютизується відповідність прагматичного впливу оригіналу й перекладу на своїх читачів: «функціонально-комунікативна еквівалентність – це найоптимальніший баланс семантики і форми, денотативної, конотативної стилістичної, культурної та прагматичної інформації текстів оригіналу та перекладу [9, с. 456]».

Для досягнення еквівалентності оригіналу та перекладу, за відсутності прямих, повних відповідників, перекладачеві необхідно вміло застосувати трансформації. Під перекладацькими трансформаціями М. Гарбовський розуміє «такий процес перекладу, в ході якого система смислів, укладена в мовних формах вихідного тексту, сприйнята і зрозуміла перекладачем в силу його компетентності, трансформується природним чином внаслідок мовної асиметрії в більш-менш аналогічну систему смислів, перевтілюючись у форми мови перекладу [3, с. 366]». Л. Латишев, розуміючи еквівалентність як рівноцінний вплив тексту оригіналу і перекладу на своїх читачів, визначає трансформації як відступ від структурного і семантичного паралелізму між вихідним текстом і перекладом на користь їхньої рівноцінності з точки зору впливу [4, с. 27]. На думку Л. Бархударова, переклад можна вважати міжмовною трансформацією [1, с. 6] в широкому розумінні цього терміна. У вузькому значенні перекладацька трансформація, за О. Селівановою, – це перетворення, модифікація форми, або змісту і форми, зокрема, з метою збереження відповідності комунікативного впливу на адресатів оригіналу й перекладного тексту [9, с. 456].

У перекладознавстві існують різні типології трансформацій. Я. Рецкер виокремлює в перекладі три категорії відповідників: 1) еквіваленти, 2) варіантні та контекстуальні, 3) перекладацькі трансформації. До трансформацій відносить: диференціацію

значень, конкретизацію, генералізацію, змістовий розвиток, антонімічний переклад, цілісне перетворення та компенсацію втрат [7, с. 9]. За класифікацією Л. Бархударова, яку він сам називає приблизною й умовною, трансформації діляться на перестановки, заміни, додавання і опущення [1, с. 36]. Л. Бархударов, Л. Латишев, Т. Левицька, А. Фігерман, В. Комісаров трансформації підрозділяють на морфологічні, синтаксичні, стилістичні, семантичні, змішані. Нову класифікацію перекладацьких трансформацій пропонує О. Селіванова, спираючись на тріаду мовного семіозису (Ч. Морріс) – семантики, синтактики і прагматики, оскільки переклад є перетворенням мовного продукту однієї семіотичної системи продуктом іншої, орієнтованим на інтерпретанта свого адресата. Виходячи з цього, перекладацькі трансформації умовно діляться на формальні (що передбачають заміну форми в перекладі при збереженні змісту оригіналу), формально-змістові (що передбачають зміну форми і модифікацію змісту, обумовлені специфікою мовних систем оригінального і перекладного текстів, а також контекстуальними і прагматичними факторами) та прагматичні, останні є і формально-змістовими. Кожен з цих типів представлений одиницями різних мовних рівнів [9, с. 458].

Мета статті – аналіз лексичних трансформацій на прикладі авторизованого російського перекладу роману О. Гончара «Берег любові» М. Алексєєвим та І. Карабушенком.

Формальні трансформації на лексичному рівні в російському перекладі роману О. Гончара «Берег любові» представляють словникові відповідники лексем, що отримують в мові перекладу однаковий із вихідною одиницею семний набір [9, с. 460]: *Ніби не чують, поглинуті своїм // Будто и не слышат, поглощенные своим*. За даними двомовних словників російської та української мов: *чути // слышать* – «воспринимать слухом [4, с. 341]». В. С. Виноградов такі відповідники називає прямими, традиційно усталеними словниковими еквівалентами, які на міжмовному рівні можна кваліфікувати як абсолютні (повні) міжмовні синоніми [2, с. 101].

На лексичному рівні формально-змістові трансформації мають два плани вираження: денотативний та конотативний. У денотативному плані, який маніфестує понятійно-логічне ядро значення, формально-змістові трансформації у перекладі представляють словникові відповідники лексем, що отримують в мові перекладу неоднаковий із вихідною одиницею семний набір, актуалізований контекстом повідомлення [9, с. 460]. За умови визнання міжмовної синонімії такі трансформації в перекладознавстві названі синонімічними замінами. Так, у російському перекладі роману О. Гончара «Берег любові» широко представлені такі заміни: ... *всюдисуций турист полишає свої варварські сліди* // ... *вездесуций турист оставляет свои вандаловы отметины*. Вдало, на нашу думку, використана синонімічна заміна *варварські* // *вандаловы*. Обидва синоніми мають місце в обох мовах: *варварський* – прикметник до *варвар* – перен. «невіглас, вандал, жорстока, безжалісна людина [10, с. 93]»; «невежественный, грубый, жестовый человек [6, с. 68]»; *вандаловы* – прикметник до *вандал* – перен. «невіглас, дикун, варвар, руйнівник культурних цінностей [10, с. 92]»; «разрушитель культуры, варвар (по названию воинственных древнегерманских племен, разрушивших Рим и уничтоживших его культурные ценности) [6, с. 68]». Сема «разрушитель культуры» – ключова в російському еквіваленті, що відповідає змісту тексту. Відповідники *сліди* // *отметины* також виступають міжмовними текстуальними синонімами: пор.: *слід* – «подряпина, рубець, пляма і т. ін., які залишає що-небудь, хто-небудь; знак від чогось [10, с. 810]»; *отметина* – «метка, знак на чем-либо [6, с. 474]». Часто перекладачі роману О. Гончара «Берег любові» вдаються до кореферентних замін, які теж маніфестують денотативний план формально-змістових трансформацій на лексичному рівні. Koreферентний ряд у текстах оригіналу та перекладу найчастіше представлений позначеннями особи, персонажа різними властивими йому найменуваннями: ... *нині медички весело перебігають між валами...* // *ныне юные студенточки-выпускницы легко и весело порхают между валами...*; *Коли ж заговорить, то вже не безжурний танок дівчатам вихреться*

... // *А если и заговорит, то уже не беззаботный танец вихрится перед глазами ее учениц...* Кореферентні заміни медички // студенточки-выпускницы; дівчата // ученицы, що вказують на соціальний статус персонажів, доцільні в перекладі. «Перекладач може використати будь-яку номінацію за умови її доцільності в певному контексті. Тим самим змінюється форма та зміст, незмінним залишається лише референт», – зауважує О. Селіванова [9, с. 462]. До трансформацій денотативного плану належать і метонімічні заміни, які «можна диференціювати залежно від статусу суміжних предметів, явищ, понять [8, с. 413]». Так, у російському перекладі роману О. Гончара мають місце партонімічні трансформації як заміни назви цілого назвою його частини: *Дівчина цвіла від його компліментів, але чим вона могла йому відповісти? // Щеки девушки горели ярким пламенем от этих волнующих ее неосознанное тщеславие слов. Надо бы ответить, но не знала что.* Використані перекладачами і гіперонімічні трансформації як заміни назви видового поняття назвою родового (генералізація): *Пересміхаються, жартами зачіпають археологів, що риються в одній із ям поблизу... // Пересмеиваются, острым словом постреливают в археологов, работающих тут же, в одной из ям; Стоить у мрійнім чеканні людина, а море гуркоче («грає» – як мовилось у **піснях**)... // стоит в задумчивой позе человек, а море грохочет («играет» – как говорится в народном **эпосе**)... Пісня – твір народного епосу [6, с. 912]. Перекладачі роману вдаються до гіпонімічної трансформації – заміни родової назви видовою (конкретизація): ... *їхній прабатько – танець вогнистий – уже кружляв, брязкотів оздобами... //... их праотец – танец огнистый – уже кружился, звенел **бубенцами**....* У російському перекладі роману зустрічаються еквонімічні трансформації як заміни гіпоніма іншим гіпонімом того самого класу: *...незмінною тільки й лишилась оця світла тремтлива доріжка над морем, **доріжка** закоханих та поетів // ... неизменной осталась разве что эта поэтическая мерцающая дорожка над морем, сказочный **ковер** влюбленных и поэтов.* Така заміна не здається нам вдалою, краще, на нашу думку, залишити традиційну метафору *лунная дорожка*.*

На думку О. Селіванової, метафоричні трансформації також є синонімічними замінами, здебільшого контекстуального типу. У їхньому складі виокремлюються деметафоризація, реметафоризація, трансметафоризація [9, с. 463]. Автори російського перекладу роману О. Гончара «Берег любові» часто використовують реметафоризацію – заміну неметафори метафорою: *Однієї з таких ночей і склалась тут пісня, отой «Берег любові» // Вот в одну из таких-то ночей и родилась здесь песня, тот «Берег любви»*. Для позначення концепту ПІСНЯ перекладач використовує знак концепту ЛЮДИНА *родилась*. Знак концепту ЛЮДИНА – дієслово *поигрывает* – використовується в перекладі для опису природи: *... де провіває вітерець... // ...здесь поигрывает ветерок...* У наступному текстовому фрагменті: *... нині медички весело перебігають між валами... //... нене юне студенточки-выпускницы легко и весело порхают между валами...* – відповідником дієслова в прямому значенні *перебігають* в перекладі є дієслово з метафоричним значенням *порхают* (знак концепту ПТАХ). Має місце переінтерпретація різних концептів природи: *У визначений час із глибини хлібного лану вершник виринає ... // В определеннй час из глубины хлебного моря выныривает всадник ....; Буруни й бурунки гуркочуть там, де влітку тихо мерехтіла Овідієва доріжка // Табуны и табунки лоснящихся под луной бурунов, проявляясь, растут, вздымаются там, где летнею порой тихо светилась Овидиева дорожка*. Зустрічаються в російському перекладі роману О. Гончара «Берег любові» поодинокі випадки деметафоризації – заміни метафори неметафорою: *Певен, що й на цій фортеці топтали пилюку та печатали сніг його легкі римські сандалії // Уверен, и, тут топтали пыль и оставляли следы на снегу его легкие римские сандалии. Оставляют (следы) – в прямому значенні «сохранить не исчезнувшими [6, с. 464]»*. Перекладачі роману О. Гончара «Берег любові» використовують також трансметафоризацію – заміну донорської зони метафори: *... тільки магія почуття, піднятого до співу, допоможе їй втримати те, що вона найбільше боялася втратити //... только волшебная сила чувства, раскаленного до пения, помогут ей*

удержать в себе то, что она более всего боялась утратить. Донорською концептосферою метафори в оригіналі є ЛЮДИНА, у російському перекладі – ВОГОНЬ. *Дівчина **цвіла** від його компліментів... // Щеки девушки **горели ярким пламенем** от этих волнующих ее неосознанное тщеславие слов...* Донорською концептосферою метафори в оригіналі є КВІТИ, в російському перекладі – ВОГОНЬ. Конотативні трансформації, згідно з поширеним у науковій літературі тлумаченням конотації, диференціюємо на оцінно-емотивні, експресивні та функціонально-стилістичні [8, с. 281; 9, с. 456–458]. У російському перекладі роману О. Гончара «Берег любові» вжито функціонально-стилістичні трансформації, які представлені втратою, заміною або виникненням в перекладному тексті функціонально-стилістичного забарвлення мовних одиниць (їхнього розмовного, книжного, застарілого чи іншого функціонального статусу). Спостерігаємо втрату стилістичної фігури та заміну стилістичного забарвлення в наступному фрагменті перекладу: *Доріжка по морю мерехтить, на юті **гітари бринькають** // Дорожка по морю мерцает, на юте кто-то **трогает струны гитары***. На денотативному рівні втрачено метонімію; на конотативному – втрачається розмовний стиль оригіналу: пор.: *гітари бринькають* – розмовний стиль // *трогает струны гитары* – дещо піднесений. Має місце також зворотний перекладацький прийом: російський еквівалент отримує конотацію: *Поэт парусів... Скромний їхній **будівничий** і безсловесний їхній співець // Поэт парусов... Первый их **зодчий**, бессловесный их певец. Будівничий – нейтральне слово, загальноживане; зодчий – книжне. Експресивні конотативні трансформації передбачають модифікацію чи втрату, посилення чи применшення ознаки. Так, посилення ознаки спостерігаємо у наступних фрагментах перекладу: *Яке море стає **велике** такої ясної місячної ночі, як до безмежностей виповнюється воно простором!.. // Каким **огромным** становится море в такие ясные лунные ночи, каким захватывающим дух простором наполняется оно!...; Почував **дужим** себе // Чувствовал себя **всесильным**. Дужий – «який має велику силу, авторитет, вплив [10, с. 270]»;**

всесильный – «высокое: обладающий неограниченной властью, влиянием, а также непреодолимой силой воздействия [6, с. 104]». В останньому фрагменті перекладу має місце і зміна функціонально-стилістичної характеристики. Вдаються перекладачі до применшення ознаки та зміни функціонального статусу лексеми: ... *розпалені очі, що волають твоєї допомоги...* // ...*воспаленные глаза, чаявшие твоей помощи...* *Волати* – «дуже голосно кричати. Гукати [10, с. 160]»; *чаявший* від *чаять* – «устаревш. высокое – ожидать надеяться на что-либо [6, с. 878]».

Трансформації в номінативному плані є модифікаціями ономасіологічних структур номінативних одиниць у перекладі, що супроводжуються як збереженням (формальні), так і зміною їхнього змісту (формально-змістові) [9, с. 460]. Наприклад, формально-змістові: композит у перекладі отримує відповідник-дериват, що модифікує денотативний зміст фрагмента: – *Де він, той самоволець?* // – *Где же этот беглец?* Оказіональному композиту оригіналу відповідає сполука в перекладі: *Сірою пустельністю, льодовими вітрами зустріло його це античне крайсвіття* // *Серой, унылой пустынностью, ледяными ветрами встретил его этот античный край света. Ось тут опинився у цім край світнім вигнанні, недосяжнім для могутніх твоїх богів ...* // *Вот ты где очутился, изгнанный на край света, недостижимый для могучих своих богов...* Часто в російському перекладі роману слову відповідає описовий зворот, вжитий, зазвичай, для пояснення слова-реалії. Такий тип трансформацій по-різному кваліфікують в перекладознавстві: як описовий переклад, відносячи його до стилістичних трансформацій (А. Фітерман, Т. Левицька), або до трансформацій прагматичного рівня (А. Швейцер), або до лексико-граматичних як експлікацію (В. Комісаров) чи дескриптивні, або перифрастичні, відповідники (В. С. Виноградов): *Схилившись на мур, Інна в задумі слухає тишу цієї цикадної ночі, що так ніжно тримає на собі всіяний зорями небосхил* // *Прислонившись к каменной стене, Инна в задумчивости слушает тишину этой цикадной ночи, которая так бережно и нежно держит на себе усеянный звездами небосвод*. *Розпатлатівши, набравшись місцевих звичок, залага уже ніби й*

не з римлян складалась, – несла на собі варварський карб // Длинноволосые, бородатые, набравшиеся местных привычек, воины крепостного гарнизона вроде бы и не из римлян набраны – каждый нес на себе уже варварскую печать. Люди вбрани у святковее, святятся радостью обвѣтрені обличчя степовиків: діждались // Люди оделись в лучшие свои наряды, светятся радостным воодушевлением обветренные их лица: дождались!

Використання лексичних трансформацій в денотативному, конотативному та номінативному аспектах дозволяє утримати найоптимальніший баланс денотативної, конотативної, стилістичної, культурної та прагматичної інформації текстів оригіналу та російського перекладу роману О. Гончара «Берег любові».

Представлені в цій статті лексичні трансформації в тексті перекладу пов'язані з іншими типами трансформацій, які є предметом подальшого аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. Виноградов В. С. Перевод: общие и лексические проблемы. Учебное пособие / В. С. Виноградов. – М. : КДУ, 2004. – 240 с.
3. Гарбовский Н. К. Теория перевода : Учебник / Н. К. Гарбовский. – М. : Изд-во Московского университета, 2004. – 544 с.
4. Зубков М. Г. Сучасний російсько-український українсько-російський словник / М. Г. Зубков. – Харків : Ранок, 2005. – 720 с.
5. Латышев Л. К. Курс перевода (эквивалентность перевода и способы ее достижения) / Л. К. Латышев. – М. : Наука, 1981. – 237 с.
6. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : ООО «ИТИ технология», 2007. – 944 с.
7. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 216 с.

8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
9. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання / О. О. Селіванова. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
10. Сучасний тлумачний словник української мови / За заг. ред. В. В. Дубічинського. – Харків : Школа, 2006. – 1008 с.
11. Текст и перевод. – М. : Наука, 1988. – 160 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Гончар О. Берег любви : Роман ; пер. с укр. / О. Гончар. – К. : Художня література, 1991. – 245 с.
2. Гончар О. Берег любви : Роман / О. Гончар. – К. : Художня література, 1988. – 240 с.

Стаття надійшла до редакції 22 січня 2013 року

УДК 811.161.2'38: 81'04

Наталія Медвідь
(м. Київ, Україна)

ТИПОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІЛОВОЇ ПИСЕМНОСТІ ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДОБИ

У статті подана жанрово-стильова характеристика офіційно-ділового стилю другої половини XVII – першої половини XVIII ст. Всебічно досліджено писемні пам'ятки на різночасовій і різнотериторіальній джерельній базі. Розглянуто особливості української ділової писемності гетьманського періоду, визначено критерії типології ділових документів.

Ключові слова: *жанрово-стильова характеристика, офіційно-діловий стиль, ділова писемність, типології ділових документів.*